

T. Egybegyűltek, engedjék meg, hogy a mai alkalomból, az egykori szülői otthon előtt állva, édesapámra emlékezve néhány személyes/családi emlékemet idézzem fel.

1. Hogyan kerültünk ide? Hogyan kerül egy keresztény középosztálybeli család egy 160m²-es, négy méter belmagasságú nagypolgári lakásba? A választ a történelem viharai adják meg: a nyilas idők alatt a Vargyas család, édesapánk és két húga, Kató és Sári – mint sokan mások – részt vettek zsidó származású emberek bújtatásában, hamis papírok szerzésében, a csillagos házakból való kimenekítésükben. Nem messze innen volt egy ilyen ház, ahova bejártak különböző megbízásokat teljesítve. Így kerültek kapcsolatba Heltai Jenővel, az íróval, aki eredetileg itt, a Bimbó út 4-ben, az 5. emeleten lakott (ld. az emléktábláját bent a lépcsőházban!) – de ekkor már be kellett költöznie a csillagos házba. Édesapám visszaemlékezésében, a *Kerítésen kívül*ben beszámol róla, hogy miként vitte el – rég elhunyt édesapjának keresztlevelével a zsebében – Heltai Jenő édesapját Óbudára, egy Schlachta Margiték által felügyelt házba. Amikor aztán, a háború után, Heltai Jenő új állami lakást kapott romos itteni lakása helyett, hálából felajánlotta édesapáméknak, hogy költözzenek át ide saját, lakhatatlanná vált óbudai lakásukból. Itt ugyanis a négy szobából kettő lakható, sőt egy még fűthető is volt. A költözés odüsszeiáját a *Kerítésen kívül* ugyancsak megörökíti.

2. Emlékeim a Bimbó útról

Ebben a négy szoba-hallos lakásban – amit szüleim a háború után rendbe hoztak, kitataroztak – heten (sőt apai nagyanyánk 1958-ban bekövetkezett halála előtt nyolcan) laktunk, 37 éven át, 1945-től 1982-ig. Valójában három önálló háztartás volt: szüleim és mi hárman fiútestvérek két szobában (majd bátyám gimnazista korától kezdve, a volt cselédszobát is belakva, két és fél szobában), illetve édesapánk húgai, Kató és Sári nagynénéink, egy-egy másikban. Szüleim szobájára visszagondolva mindig ugyanazt a képet látom magam előtt: a nappaliként, dolgozó- és hálósobaként egyaránt szolgáló nagyszoba valójában óriási könyvtár volt két falat a plafonig beborító, roskadásig telerakott könyvespolcokkal. Rajtuk nemzetközi és magyar zenetudományi és folklorisztikai szakirodalom: dán, görög, francia, katalán, német, litván, orosz és más szerzők művei, forráskiadások, több mint egy tucat európai nyelven; továbbá magyar irodalomtörténeti, történelmi és művészettörténeti munkák, számos mű dedikálva.¹ Emellett szépirodalom, teljes Móricz, Ady, Krúdy, Kosztolányi stb. életművek, illetve – immár Kató nagynénénk szobájában – francia és orosz nyelvű

¹ Erik Dal (1922–2006), Samuel Baud-Bovy (1906–1986), Roger Pinon (1920–2012), Genovaité Četkauskaitė (1925–2021), Jeleazar Mojszejevics Meletyinszkij (1918–2005), Borisz Nyikolajevics Putyilov (1919–1997), Györfy György (1917–2000), László Gyula (1910–1998), Mezey László (1918–1984), Zolnay László (1916–1985) dedikációira emlékszem.

világirodalom. Az egyik könyvespolc előtt apám koloniál íróasztala, rajta írógépe, amin hangosan kopácsol; mellette a nagy franciaágy, az íróasztal másik oldalán egy koloniál ülőgarnitúra, vele szemben egy hatalmas Ehrbar zongora, és a falakon Vaszary János tanársegédjének, a mára méltatlanul elfeledett Devecseri Antal Józsefnek – aki édesapánk távoli rokona volt már nem tudom milyen ágon – képei. Ide, e szobához kapcsolódnak gimnazista és egyetemi éveim illetve édesapámmal kapcsolatos meghatározó emlékeim:

1. Gimnazista korunkban itt olvasott fel nekünk apánk vasárnaponként délelőtt, az ebéd elkészültére várva, szépirodalmat: Móricz *Barbárokját*, Mikszáth *Bede Anna tartozását*, Tamási *Jégtörő Mátyását*, Hemingway *Az öreg halász és a tengerét*, Szabó Dezső *Feltámadás Makucskánját*, stb. Ezt azért tartom fontosnak megemlíteni, mert nemrégiben egy nyugdíjba vonulási ünnepélyen úgy aposztrofálták Vargyas Lajost, mint akinek – állítólag – kizárólag a munka töltötte ki az életét és a családját elhanyagolta miatta. Ezt a tévedést, vagy inkább hamis mítoszt szét kell oszlatnom. Való igaz, ritkán folyt bele mindennapi életünkbe, mert ahogy később mondta, „Amikor láttam, hogy sínen vagytok, hagyatalak benneteket a magatok útját járni” – ám amit fontosnak tartott, például irodalmi, zenei, művészeti nevelésünket, mindig is figyelmet fordított rá! Hétvégeken gyakran jártunk a velünk szemben lévő Statisztikai Hivatal – édesanyám munkahelye – turista szakosztályának kirándulásaira. Ha egész Magyarországot a trianoni határokig bejártam illetve fejből tudom, hogy hol mit érdemes megnézni, megint csak a közösen eltöltött hétvégéknek köszönhető. Ezeken ráadásul rendszerint édesapámat kérték fel spontán ismeretterjesztő előadások tartására, „idegenvezetésre”. Így a bukovinai székelyek kálváriájáról, a Felvidékről lakosságcsereivel áttelepített Tolna megyei magyarokról vagy a szlavóniai nyelvszigetről már jóval néprajzi tanulmányaim előtt hallottam.

2. Itt jelentettem be neki, hogy óceániai érdeklődésem következtében a Néprajz Tanszékre kívánok jelentkezni egyetemre. Rövid beszélgetésünk végén feltette nekem a kérdést: „Ugye tudod, hogy azon a tanszéken nekem nemcsak barátaim vannak?” S amikor megvontam a vállamat, mondván, hogy „nem érdekel”, csak annyit mondott: „Rendben, Te tudod, de aztán nekem ne panaszkodj”.

3. Máig emlékszem arra a napra, amikor – valamikor az 1970-es évek elején – édesapám boldog mosollyal állt fel íróasztala mellől, mondván: „Na, kivégeztem a dán balladákat!” Arra utalt vele, hogy a Svend Grundtvig által 1853-ban elindított, és 1976-ra, amikor saját nagy balladakönyve, *A magyar népballada és Európa* megjelent, már 12 kötetre rúgó és 539 balladatípust tartalmazó nagy dán nemzeti gyűjtemény, a *Danmarks gamle Folkeviser* összes variánsát kicédulázta! Ha jól emlékszem, másfél évet szánt rá, hogy német tudása alapján, egy vaskos dán-német szótár segítségével darabról-darabra végig cédulázza és elemesse a számára perdöntő teljes dán balladakincset. Nekem azóta is ő a példa rá: a tudományban, ha valami fontos vagy érdekel, nincs lehetetlen!

4. Örökre megmaradt tanulságnak számomra az a történet is, amit apánk a nagyhírű koppenhágai balladakutató professzor, Erik Dal 1960-as évekbeli Bimbó-úti látogatásáról mesélt, a nyugat- és kelet-európai viselkedésminták közti különbség illusztrálására. Dal-ék este hétre voltak hivatalosak hozzánk vacsorára; apám előre figyelmeztette rendszerint késésben lévő anyámat: „vigyázz, pontosak lesznek!” – és lőn: pontban 19 órakor meg is szólalt a lakáscsengő! Később, már oldott hangulatban megkérdezték tőlük szüleink, hogyan csinálták, hogy tudtak *ennyire* pontosak lenni? Kiderült, hogy előző nap – kezükben stopperrel – taxival eljöttek a hoteltől a házig, feljöttek lifttel az ötödik emeletre és leellenőrizték a névtáblát: itt laknak Vargyasék! Így nemcsak a járást ismerték, de másodpercre pontosan tudták is, mennyi időre lesz szükségük az úthoz!

5. A kor szakmai és művészeti-közéleti személyiségei közül sokan megfordultak minálunk: gyermekkorom óta ismertem apám népzene-néptánckutató tanítványait, néprajzos kollégáit. Élénken emlékszem Andrásfalvy Bertalan lelkes beszámolójára 1968-as romániai tanulmányútjáról, amikor az egykori moldvai magyar telepesek nyomát kutatva a Dnyeszter parti Csöbörcsök faluban – többek között – tangóharmonikán játszott Rákóczi-nótát gyűjtött. Sok szép emléket őrzök a feledhetetlen Martin György „Tinkáról”, akinek 1965-ös etióp gyűjtése óta vágytam a híres etióp nyaktánc megtekintésére; Pesovár Ernővel mongóliai fellépésükről vagy a Mojszejev együttes koreográfiáiról beszélgettem. Amikor már lehetett, többször jár Kallós Zoltán is nálunk. Egyetemi éveim után gyakori vendég volt a Bimbó-úton az akkorra már egyre inkább Illyés szerepét magára vállaló Csoóri Sándor (1930–2016). Régi családi barátaink, az egykori NÉKOSZ-os Kovács Sándor (1932–2006), a Corvinus Egyetem közgazdász professzora és felesége, Irén, a Pénzügyminisztérium egyik főosztályának vezetője révén pedig betekintést kaptunk a politika-közeli értelmiségiek gondolkodásába.

6. Egy valakire különös fénnel emlékezem, Donáth Ferencre (1913–1986), Nagy Imre közvetlen munkatársára, az 1956-os forradalom egyik kulcsszereplőjére, akivel édesapámnak a Nemzeti Parasztpárt alapításának (1939) idejére visszanyúló régi barátsága a rendszerváltás előtti években újult fel, s aki kérésünkre megtisztelt bennünket azzal, hogy mint történelmi idők tanúja, eljött hozzánk és mi, Vargyas-fiúk, egy teljes délutánon át szabadon, tabuk nélkül beszélgethettünk vele 1956-ról. Máig emlékszem rá, amikor Veljko Micsunovics – 1956-ban moszkvai jugoszláv nagykövet – akkor már szamizdatban magyarul is hozzáférhető könyvére, a *Moszkva – Budapest – Belgrádra* hivatkozva kérdésemre kimondta: „igen, a jugoszláv követségen valójában törbe csaltak minket, előre meg volt minden beszélve a szovjetekkel”, majd ellátott bennünket további szamizdat irodalommal.

7. És különös örömmel emlékezem édesapám 60. születésnapjára, amikor is e nagyszobában kapta meg költő barátjának, Csanádi Imrének (1920–1991) köszöntő versét, az „*Alkalmi rímek. A 60 éves Vargyas Lajosnak*”-ot. Édesapám, aki élete végéig nem tudott napirendre térni fölötte, hogy – ne firtassuk, miért! –

nem lett sem egyetemi tanár, sem akadémikus, szimbolikus elégtételként élte meg e verset, különösen annak utolsó versszakát: „...Hogy Ön nem professzor? Üsse/kő! ... Hogy akadémikus se?/ Múlhat-e bármi ezen?!/ Példa van rá: az a becs, mit/ vers nyújt, túlél okmányt, plecsnit.../ Ezennel kinevezem!”

3. Kiskató

És végezetül, noha nincs rajta az emléktáblán, mégis szeretnék megemlékezni valakiről, akinek az élete szétválaszthatatlanul egybeforrt édesapánk és e ház, a Bimbó út 4. emlékével: édesapánk húgáról, Kató nagynénénkről, intellektuális és érzelmi nevelőanyánkról. Kató, vagy ahogy a családban hívtuk, „Kis Kató”, maga volt a megtestesült jóság, gyengédség és kérlelhetetlen erkölcsi tisztaság, akinek szellemi alkatát „a világosság, a szellem- és a társadalom természetes szabadságának, eredendő demokratikusságának a vallása jellemzett”.² Az idézetet folytatva „Nehéz idők sok vargabetűjében és egyéni sorsának terheivel rakottan, nem volt könnyű megépíteni és megőrizni ezt az emberi arcot. *A család, a Bimbó úti kis köztársaság egésze kellett hozzá.*”

Ha azzá lettem és lettünk, Vargyas fiúk, aki vagyok/illetve akik vagyunk, édesapánk mellett nem kis részt Kató nagynénénknek köszönhető. Legyen áldott hát az ő emléke is, apánk emléke mellett! „A Bimbó úti kis köztársaság” pedig máig meghatározza világképemet, gondolkodásomat, jóról és rosszról, igazságról és igazságtalanságról, az élet értelméről alkotott véleményemet.

Vargyas Gábor

² Idézet családi barátunk, a már említett Kovács Sándor (1932–2006) Kató nagynénénk 1987. október 6.-i halálát követő búcsúbeszédéből.